

séges gondolati sémát is óhajt nyújtani. Mi több, mindezt teljes természetességgel a társadalomszervezésben is hasznosíthatónak véli. Ez a beállítottság gyakran színezi át hangnemét enyhén profetikussá. A jelenlegi szellemi éra következtében „az egymás iránti kölcsönös tolerancia jegyében haladunk a társadalom pusztulása felé” – hangzik könyve utolsó oldalain az apokaliptikus kiáltás. S rögtön azt is megemlíti, hogy mit tehetünk a katasztrófa elkerülése érdekében. A menekülés egyedül „ember- és társadalomképünk radikális újragondolásával” lehetséges, „ami persze ... a valódi oksági összefüggéseket el- és felismerő (tehát a szkepszist elvető, *realista*), a racionalitást nemcsak a részletekre és eszközökre, hanem az *Egészre* és a *célokra* is alkalmazó hiteles *metafizikai* szemlélet alapján képzelhető el” (kiemelések tőlem – Gy.l.).

Mindazonáltal nem lehet azt állítani, hogy Turgonyi vállalkozása alapjaiban elhibázott lenne. Kérdéseit valóban érdemes megfontolni, válaszait tüzetesebben szemügyre venni. Ha vitatásra is serkent olykor, (el)gondolkodásra mindenképpen – mi más is lehet egy filozófiával foglalkozó munka legfőbb érdeme?

A könyv egyes részletei is tartalmaznak nagyon hasznos újításokat. Figyelemre méltó például az, hogy az első – a filozófia tárgyával foglalkozó – rész fejezetei egy-egy, a címben is fellelhető kulcsmondat köré szerveződnek, melyek frappáns megfogalmazásai alkalmasak az érdeklődés felkeltésére és az adott probléma könnyebb megértésének elősegítésére. Van néhány filozófiatörténeti vonatkozás is, amelyhez szerencsésen nyúlt hozzá a szerző. Így pl. a platóni Akadémia története – a szkepticizmussal való összefonódás idejében *Szent Ágoston Vallomásai* felől megvilágítva – tanulságos adalék. Úgy-szintén kiemelendő a hegeli dialektika és a marxi dialektikus materializmus kritikai igényű egybevetése, a marxizmus filozófiai lényegének összefoglalása, a modern metafizika keretein belül *Rudolf Steiner* tárgyalása, a könyv végén megtalálható néhány szemléltető ábra stb.

Turgonyi nem leplezi azt a szándékát, hogy minden kétséget kizáróan megmutassa nekünk: a filozófia jól használható a teológia és társadalomelméleti modellek megalapozásához, ámde lehetőségei korlátozottak. Az értelem által belátható igazságok csupán halovány másai a kinyilatkoztatottnak, másrésztől csak követetten tudnak segédkezet nyújtani ahhoz, hogy felleljük a létező világrendszerek közötti kívánatos „harmadik utat”. De mégis horizontot nyit az ember előtt, hogy bármerre – szabadon – kitekinthessen. És ha egy filozófiakönyv – a közvetlen megfelelések erőltetésének mellőzésével – képes arra, hogy az ember elméleti és gyakorlati mozgásterét valódi vagy lehetséges szerkezetében mutassa meg, legfontosabb feladatainak egyikét máris elérte: kapaszkodót adott ahhoz, hogy minden ember a saját sorsát élhesse.

Turgonyi Zoltán: A filozófia alapjai és történetének vázlata. Egyházfórum, Budapest, 1993. 284 p.

GYÖRFFY ISTVÁN

Vörösmarty és Jung

*„Manapság nincs senki,
aki elég mélyre tudna hajolni.”*

A fenti idézet egy rabbitól származik. *C. G. Jung*. a következőket fűzi hozzá: „A válasz fején találta a szöveget. Manapság mi, emberek, annyira el vagyunk telve saját magunktól, és annyira belebonyolódtunk saját szubjektív tudatosságunkba, hogy elfelejtettük azt a régi bölcsességet, amely szerint Isten főképp az álmokon és látomásokon keresztül szól. A buddhisták a tudattalan fantáziák világát, mint haszontalan illúziót elutasítják; a keresztények önmaguk és a tudattalan közé az egyházukat és a Bibliát helyezik; a racionalisták pedig még azt sem tudják, hogy a tudat nem jelenti a teljes pszichét.” (1)

Vörösmarty 1826-ban véglegesítette a *Délsziget*et, ezt az eposz módjára formált szöveget. A töredék szót nem használom, mivel egészen gondolom az írást. A töredék elnevezés mindenképpen befejezetlenségre utal, holott tekinthető lezárt egységnek is. A régészek által talált görög vázatöredék váza híján itt és most az egész. A váza, az egykori, csak rekonstruálható. (A töredék filozófiájára itt nem érdemes kitérni.) Maga a mű cselekménye is lezárt: valahonnan megérkezik Etele gyermeke, a végén pedig elindul átlépve a határfolyót. A két mozgás közt fejlődik a gyermek emberré. A *Délsziget* cím önmagáért beszél. Sziget: vízbe, mélységbe ágyazva. Amennyiben cím és mű között szerves kapcsolatot tételezünk fel, annyiban el kell fogadnunk azt is, hogy az írónak célja volt a helymegjelöléssel. Kár kutatni a kezdetet, a véget, a tengeren hánykódó gyermek előéletét vagy éppen a megpihenő főszereplő leendő kalandjait. Tekinthejük egy valamiféle egész epizódjának, de önmagában állva mégsem szabad töredéknek hívnunk, hisz nincs benne *eltörve* semmi, a mű mint egy ív feszül a fövényre sodródó csónak fenekén ébredő gyermek nyiladozó tekintetétől a lovával a folyón átkelő, majd pihenni térő vitéz lecsukódó szeméig.

Erre a megalapozásra szükség van, hogy a műhöz mint egész alkotáshoz ebből az irányból hozzá tudjunk nyúlni. Olvasásakor úgy tűnik, hogy nem egy jól átgondolt, szerkesztett, műgonddal „megköltött” írásról van szó, hanem sokkal inkább egy látomásról, álomról, azokról az isteni dimenzióval kapcsolatot teremteni tudó eszközökről, melyeket C. G. Jung említ tanulmányában. A költő az, aki a látomásokat képes megformálni. Minden ember alaptermészetével van dolgunk, nem idegen problémarendszerrel. Könnyebb a *Délsziget*et töredéknek mondani, mint visszatérni a látomások, az álmok szintjére. Az elemzőnek társsá kell válnia a művel, nem lehet csupán filológiai módszerekkel, aprólékos boncolgatásokkal közeledni egy alkotáshoz.

Vajon tud-e ki-ki a *Délsziget* lakójává válni, egyáltalán akar-e? Kétségkívül nem a leggyakoribb megközelítés, hisz a vélt objektivitás minimumra csökkenhet. Az irodalomban valójában ugyanazt fedi az objektivitás és a szubjektivitás kifejezés, mint megszokott kommunikációs rendszerünkben? A *Délsziget* megközelítésének egyik módszere a szubjektum objektív tudatlansága lehet? Visszatalálás? Csónakban, vízen ringatózó ébredező gyerekként.

Az álombeli képek és gondolatok pusztán az emlékezet fogalmaival nem magyarázhatók meg. Olyan új gondolatokat fejeznek ki, amelyek még soha nem érték el a tudatosság küszöbét. (...) Azért foglalkoztam álomelméletünk eredetével részletesebben, mert ez az a közeg, amelyből eredetileg a legtöbb szimbólum ered.” (2)

Végig lehetne járni a *Délsziget* formákba, szavakba csomagolt képeit, és nagyító alá venni őket az elemző értelem magabiztosságával. Mégis ott az a kevésbé elfogadott kihívás, hogy „a költészet igazságai se kívánnak kilépni a metaforák fellegváraiból”. (3)

Még általánosabban szólva, egyszerűen ostobaság azt hinni, hogy az álomértelmezéshez készen kapható, rendszerbe foglalt útmutatót használhatnánk, amelyet, mint egy kézikönyvet előveszünk, és a különös szimbólumokat kikeressük benne. Egyetlen álomszimbólum sem választható el attól az egyéntől, aki álmodja, és egyetlen álomnak sincs meghatározott, konkrétan egy értelmezése.”(4)

Jung tanulmánya tehát rendszerezett tudásként jöhet számításba, az elemzőnek pedig egyénileg kell eljárnia, s ha elég bátor, saját belső világának igénybevételével gazdagíthatja az irodalmi témát.

„A primitív embert sokkal nagyobb mértékben irányította az ösztöne, mint „garanciális” modern utódait, akik megtanulták kontrollálni magukat. Ebben a civilizációs folyamatban fokozatosan elszakítottuk tudatos szféránkat az emberi psziché mélyebb, ösztönös rétegétől, sőt végül a lelki jelenségek testi alapjától is. Szerencsére ezeket az alapvető ösztönös rétegeket nem veszítettük el; a tudattalan részek maradtak, noha csak álmokképek formájában tudnak megnyilvánulni.” (5)

Vörösmarty létkérdésekre keresett válaszainak lényeges része az álomkeret, az *isteni* és *emberi* közti kapocs. Miután Etele fia bejárja a szigetet, hatalma alá hajtja, majd fegyvert ölt magára és elindul az ismeretlenbe: „Itt megeredt a ló, s amely folyam árja határu / Foly vala általuszá, s partján megszálla urával.”

Az ismertből lép ki – mit mi ismeretlennek mondunk – a sziget felől szemlélve, az ismeretlenbe – mi ellenben ezt mondjuk ismeretlennek. Nem kell kategóriáinkat átértékelni, de legalább tágítani?

A pszichologikus megközelítés kérdést állít elénk: tudunk-e írásztalunknál vagy karosszékünkben ülve a költészet szigetére ringatózni, megülve a meditáció szelíd hullámverésén, haladva befelé, egyre beljebb, mert sajnos „manapság nincs senki, aki elég mélyre tudna hajolni”.

Talán a nyitott szemű gyermek, talán a folyóparton álomba induló felnőtt, talán...

JEGYZET

- (1) Jung, C.G.: Az ember és szimbolumai. Göncöl Kiadó, Budapest, 1993, 102.p.
- (2) Jung, C.G.: i.m. 37., ill. 38. p.
- (3) Pilinszky János: Összegyűjtött művei. Tanulmányok, esszék, cikkek. Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 115.p.
- (4) Jung, C.G.: i.m., 48.p.
- (5) Jung, C.G.: i.m. 47.p.

KISS ANTAL

Kelet-európai gravitáció

Nem véletlen, hogy Pernecky Géza csak félig értelmezhető címet adott válogatott írásainak. A toronyból való zuhanás ugyanis csak a dolgok egyik oldala: a másik mindjárt a zuhanás kezdetekor joggal felmerülő kérdés: hová?

A kötet élén szereplő írásból rögtön kiderül, hogy a Torony, a boldogan-szabadon, ugyanakkor félve is elhagyott monstrum nem más, mint a nálunk negyven évnyi – de tőlünk egy kicsit odébb már hetven esztendőnyi – félresikerült utópia. *Tatlin* magasba törő szoborművének a gyakorlatban történő szomorú megvalósítása. Pernecky ennek a közös, kelet-európai zuhanásnak azokat az eseményeit dokumentálja most – 1983 és 1994 közötti esszéit, kritikáit gyűjtve kötetbe –, amelyek közvetve vagy közvetlenül a képzőművészethez kapcsolódnak. A korai toronyépítőkkal és toronybontókkal – akik közül kevesen értek meg békés öregkort –, vagy a két-három évtizede azt rendszeresen aláaknázókkal ugyanúgy foglalkozik, mint a kizuhanást ideig-óráig túlélő, mára azonban összeroskadt művészetpolitikai intézményekkel, a hazai moderneikkel és posztmoderneikkel. Megrendezett és elmaradt kiállításokkal, föl nem épített múzeumokkal és a semmibe pukkanó tehetségekkel, egyszóval azzal az ellentmondásos viszonyal, amely az intézményesített képzőművészet és a működő, virágzó szubkultúrák között fennáll.

Szerencsés helyzetben, kicsit a kívülálló szerepében végzi Pernecky ezt a szubjektív számonkérést. Ő maga ugyanis már jóval a kollektív nekiveselkedés előtt „kiugrott” a toronyból. „Odakintről” – Nyugatról – másféle nagyításban és mindenképpen szélesebb összehasonlítási lehetőségekkel szemléli a dolgokat. Nem csak a gyorsan megfojtott szovjet avantgárd után támadt űrt érzékeli például sokkal pontosabban mint mi, de közelről tapasztalja a nyugati műtörténészek és a műkereskedelem rohamát a még föllelhető kincsek után. De a párizsi, düsseldorfi, amszterdami nagy kiállításokhoz is az outsider szemszögéből közelít – azzal a jellegzetes és kitörölhetetlen kelet-európai vágyódással, amely a kortárs kultúra elérhetőségének évtizedekig kínzó hiánya miatt, ha nem is valljuk be, mégis mindannyiunkban ott lapul. Ezzel az alázatos csodavárással ír *Andy Warhol*, *Joseph Beuys*, *Giacometti* vagy *Van Gogh* európai tárlatairól, és miközben nagyfokú vizuális érzékenységgel és rendszerező gondolkodásával képes elszakadni a me-